

Fecr Yayınları: 818

KIRAAT EDEBİYATINDA VE TEDRİSATINDA MANZUM ESER GELENEĞİ
-Hırzu'l-Emānî Örneği-

Eren PİLGİR

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Muhammet Lütfü TATLISU

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Nisan 2024

ISBN: 978-625-6602-70-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

KIRAAT EDEBİYATINDA
VE TEDRİSATINDA
MANZUM ESER GELENEĞİ
-Hırzu'l-Emānī Örneği-

Eren PİLGİR

Ankara 2024

EREN PİLGİR

1994 yılında Erzurum'da doğdu. Hafızlığını 2011 yılında babasının riyasetinde tamamladı. 2013'te Hasan Basri Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden, 2018'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Lisans eğitimi esnasında kıraat-i aşere okudu. 2018 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans eğitimini, "Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hirzu'l-Emânî Örneği" adlı teziyle 2020 yılında tamamladı. Söz konusu tez, "III. Muhammed İhsan Oğuz İlahiyat Araştırmaları Yarışması Yüksek Lisans Tez Kategorisi"nde üçüncülük ödülü aldı. 15 Ocak 2023-15 Ocak 2024 tarihleri arasında TÜBİTAK Doktora Sırası Araştırma Bursu ile Harvard Üniversitesi Near Eastern Languages and Civilizations Bölümü'nde ziyaretçi araştırmacı olarak bulundu. Hâlihazırda "Geleneksel Tahrîrât Ekollerinin Mahiyet ve Yöntem Analizi: Bedâi'u'l-burhân'ın Tahkiki Üzerinden Yeni Bir Tahrîrât Okuması" adlı doktora tez çalışmasını sürdüren Pilgir'in çalışmaları; kıraat tarihi, kıraat ilmi eğitim-öğretim metotları, kıraat-hadis ilişkisi, kıraat ilmi tahrîrât ekolleri ve kıraat alanındaki yazma eserlerin tahkiki üzerinde yoğunlaşmaktadır. Arapça ve İngilizce bilen Pilgir, evli ve bir kız çocuğu babasıdır. 2020 yılından itibaren Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı'nda Arş. Gör. olarak görev yapmaktadır.

TEŞEKKÜR

Kisve-i şab'a bürünen bu çalışma, 2018-2020 yılları arasında Marmara Üniversitesi'nde Prof. Dr. Mehmet Emin Maşalı'nın danışmanlığında hazırladığım "Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hirzu'l-emānī Örneği" adlı yüksek lisans tezimin gözden geçirilmiş hâlidir.

Bu çalışmayı tez olarak hazırlamamda yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Emin Maşalı'ya, genelde akademik anlamda her zaman yol gösteren, özelde de bu çalışmanın tez hâline katkı sağlayan Prof. Dr. Mehmet Dağ, Prof. Dr. Kadir Demirci ve Prof. Dr. Mustafa Atilla Akdemir hocalarıma, ayrıca bu alandaki en önemli eğitimlerden biri olan kıra'at-i 'aşere'yi talim ettiğim ve kendisinden alanla alakalı çok değerli bilgiler edindiğim kıymetli hocam Dr. Öğretim Üyesi Ömer Türkmen'e ve yurt dışında düzenlenen hafızlık yarışmalarına katılarak Arap dünyasında kıraat ilminin nasıl tedris edildiğini bizzat müşahade etmeme vesile olan Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanı Dr. Osman Şahin hocama minnettarım.

Hem tezin hem de kitabın her aşamasında gece gündüz demeden bana yardımcı olan kıymetli dostlarım Halil İbrahim Çeşme ve Ahmet Kaya'ya, riyasetinde hafızlığımı tamamladığım babam Ehsan Pilgir'e, her daim yanımda varlığını hissettiğim anneme, alandaki tecrübelerinden istifade ettiğim abim Dr. Muhammed Pilgir'e, kitabı kaleme alırken kendisiyle fazlaca istişare ettiğim; hem fikren hem de yazım noktasında bana yardımcı olan kıymetli eşim Hilal Nur Hanım'a ve ailemizin neşesi biricik kızım Defne'ye teşekkür ederim.

Son olarak, akademik çalışmalarına odaklanmamı sağlayan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yönetimine de müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	11
--------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRAAT İLMİ TARİHİNDE MANZUM ESER GELENEĞİ VE ÖNEMİ-- 15

1. Manzum Eser Geleneğinin Tarihi Arka Planı	15
2. Telif Faaliyetlerinde Manzum Eserlerin Tercih Edilmesinin Temel Sebepleri	20
2.1. Ezberinin Kolay Olması	20
2.2. Kısa ve Pratik Olması	23
3. Manzum Kıraat Edebiyatı	26
3.1. Kıraatlerin Sayısına Dair Kaleme Alınan Manzum Eserler.....	27
3.1.1. Üç Kıraati İçeren Manzum Eserler	27
3.1.2. Yedi Kıraati İçeren Manzum Eserler.....	30
3.1.3. On Kıraati İçeren Manzum Eserler.....	33
3.2. Manzum Tecvîd Eserleri	36
3.3. Manzum Resmu'l-Muşhaf Eserleri	39
3.4. Manzum 'Addu'l-Āy Eserleri	43
3.5. Manzum Vakf ve İbtidā' Eserleri	45
3.6. Manzum Tahrîrât Eserleri	48
3.6.1. Üç Kıraati İçeren Eserler	50
3.6.2. Yedi Kıraati İçeren Eserler.....	51
3.6.3. On Kıraati İçeren Eserler.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

İMAM ŞÂTİBİ'NİN HAYATI..... 55

1. İmam Şâtübî	55
1.1. Hayatı ve İlmi Kişiliği.....	55
1.2. Âlimlerin Hakkındaki Görüşleri	59
1.3. Eserleri	61
1.3.1. Hırzu'l-Emâni ve Vechu't-Tehâni.....	61
1.3.2. 'Aķiletu Etrâbi'l-Ķaşâid fi Esne'l-Makâşid	64
1.3.3. Nâzimetu'z-Zuhr fi 'Addi'l-Āy	65
1.3.4. Ķaşide Dâliyye.....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİRZU'L-EMÂNÎNİN METOT ANALİZİ -----	67
1. Eser Hakkında Genel Bilgiler-----	67
1.2. Eserde Takip Edilen Metot-----	68
1.2.1. Eserin Muḳaddimesinde Takip Edilen Metot-----	68
1.2.1.1. Rumuzlar Ve Metin İçindeki Kullanımı-----	69
1.2.1.1.1. Ferdî Rumuzlar-----	69
1.2.1.1.2. Cem'î Rumuzlar-----	71
1.2.1.1.3. Rumuzların Kullanımında Öncelik-Sonralık Ve Vav-ı Fâşıla-----	71
1.2.1.1.4. Rumuzların Aynı Beyit İçerisinde Tekrar Kullanılmasının Keyfiyeti-----	74
1.2.1.1.5. Ferdî ve Cem'î Rumuzların Beraber Kullanımının Keyfiyeti-----	75
1.2.1.2. Mutlak İfadelerin Kullanım Keyfiyeti-----	76
1.2.1.3. Metinde Kullanılan İstilahlar ve Kullanım Şekilleri 76	
1.2.1.3.1. Kıraat İstilahlarının Zıtları İle Beraber Kullanımı-----	76
1.2.1.3.2. Bazı Harflerin ve İ'râb Alametlerinin Zıtları İle Beraber Kullanımı-----	82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİRZU'L-EMÂNÎNİN MUHTEVA ANALİZİ -----	85
1. Uşûl Bölümü-----	85
1.1. Bābu'l-İsti'āze-----	85
1.2. Bābu'l-Besmele-----	87
1.3. Sūratu Ümmi'l-Ḳur'ân-----	89
1.4. Bābu'l-İdgāmi'l-Kebîr-----	92
1.5. Bābu İdgāmi'l-Ḥarfeyni'l-Muteḳaribeyn fi Kelimetin ve fi Kelimeteyn-----	94
1.6. Bābu Hāi'l-Kināye-----	97
1.7. Bābu'l-Medd-i ve'l-Ḳaşr-----	100
1.8. Bābu'l-Hemzeteyn Min Kelime-----	103
1.9. Bābu'l-Hemzeteyn Min Kelimeteyn-----	105
1.10. Bābu'l-Hemzi'l-Mufred-----	107
1.11. Bābu Naḳli Ḥareketi'l-Hemzeti İla's-Sākini Ḳablehā-----	109
1.12. Bābu Vaḳfi Ḥamzete ve Hişām'in 'Ale'l-Hemz-----	109
1.13. Bābu'l-İzhāri ve'l-İdgām-----	113

1.14. Zikru Zālî İz-----	113
1.15. Zikru Dālî Qad-----	114
1.16. Zikru Tāi't-Te'niş-----	115
1.17. Zikru Lāmi Hel ve Bel-----	116
1.18. Bābu İttifāqihim fi İdgāmi İz ve Qad ve Tāi't-Te'niş ve Hel ve Bel-----	117
1.19. Bābu Hurūfin Qarubet Meḥāricuhā-----	118
1.20. Bābu Aḥkāmi'n-Nūni's-Sākineti ve't-Tenvīn-----	119
1.21. Bābu'l-Fethi ve'l-İmāleti ve Beyne'l-Lafzeyn-----	120
1.22. Bābu Mezhebi'l-Kisāiyyi fi İmāleti Hāi't-Te'niş ve Mā-----	123
Kablehā fi'l-Vakf-----	123
1.23. Bābu Mezāhibihim fi'r-Rā'āt-----	124
1.24. Bābu'l-Lāmāt-----	125
1.25. Bābu'l-Vakfi 'Alā Evāḥiri'l-Kelim-----	126
1.26. Bābu'l-Vakfi 'Alā Mersūmi'l-Ḥaṭṭ-----	127
1.27. Bābu Mezāhibihim fi Yāāti'l-İdāfe-----	129
1.28. Bābu Mezāhibihim fi'z-Zevāid-----	130
2. Ferşu'l-Ḥurūf-----	131
3. Bābu't-Tekbir-----	134
4. Bābu Meḥārici'l-Ḥurūf ve Şifātiḥā-----	135
5. Ḥātime-----	136

BEŞİNCİ BÖLÜM

ḤIRZU'L-EMĀNİ ÜZERİNE YAPILAN TAHRİRĀT ÇALIŞMALARI VE BAZI TAHRİRĀT ÖRNEKLERİ-----

1. Ḥirzu'l-Emāni Üzerine Yapılan Tahrirāt Çalışmaları-----	138
2. Tahrirāta Konu Olan Örneklerin Ele Alınması-----	139
2.1. "Eimmeten" (أئمة) Kelimesinin Ehl-i Semā'ya Göre Okunuşu-----	140
2.2. "Yebsut" (يبسط) ve "Bestaten" (بسطة) Kelimelerinin İbn Zekvān Rivayetine Göre Okunuşu-----	143
3. Tahrirāt Örnekleri-----	147
3.1. Kālūn-----	148
3.2. Verş-----	150
3.3. Ebū 'Amr-----	152
3.4. Ḥalef-----	153
3.5. Ḥallād-----	154

ALTINCI BÖLÜM

ĦİRZU'L-EMĀNĪ'NİN MANZUM ESER GELENEĞİNDEKİ YERİ VE TÜRKiYE'DE KIRAAT TEDRİSATINDAKİ DURUMU ----- 155

1. Tedvin Dönemine Kadar Kıraatlerin İntikali ----- 155
2. Ħirzu'l-Emānī'nin Kıraat Tedrisatındaki Durumu ----- 156
  - 2.1. İbnu'l-Cezeri'ye Kadar Kıraat Tedrisatında Ħirzu'l-Emānī ---- 156
  - 2.2. İbnu'l-Cezeri'den Sonra Kıraat Tedrisatında Ħirzu'l-Emānī --- 163
3. Türkiye'de Kıraat Tedrisatında Ħirzu'l-Emānī ----- 169
  - 3.1. Son Dönem Osmanlı'da Metin Ezberine ve Kıraat İlmine Duyulan İlginin Azalması ----- 169
  - 3.2. Ħirzu'l-Emānī'nin Günümüz Eğitim ve Öğretimindeki Yeri --- 173
    - 3.2.1. Haseki Eğitim Merkezi Ders Müfredatında Ħirzu'l-Emānī - 173
    - 3.2.2. İlahiyat Fakülteleri Müfredatında Ħirzu'l-Emānī ----- 177
      - 3.2.2.1. İlahiyat Fakülteleri Lisans Müfredatlarında Ħirzu'l-Emānī ----- 178
      - 3.2.2.2. İlahiyat Fakülteleri Yüksek Lisans Müfredatlarında Ħirzu'l-Emānī ----- 180
    - 3.2.3. Ħirzu'l-Emānī'nin Tedrisattaki Yerini Korumaya Yönelik Müstakil Çabalar ----- 183

SONUÇ ----- 186

KAYNAKÇA ----- 191

ÖN SÖZ

İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) kıraatleri yedi ile sınırlamasından sonraki süreçte -her ne kadar farklı kıraatlere dair eserler yazılsa da- kıraat tedrisatı genel olarak yedi kıraat üzerinden ilerlemiştir. İbn Mücâhid'in temellerini attığı yedi kıraat ekolünü en iyi temsil eden ve kaleme alındıkları günden itibaren kıraat alanında baskın bir rol üstlenen eserler arasında Ebü 'Amr ed-Dâni'nin (ö. 444/1053) *et-Teyisîr*'i ve onu nazma döken İmam Şâṭıbi'nin (ö. 590/1194) *Ḥirzu'l-emānî*'si öne çıkmaktadır. Yazılışlarından bu yana, bu iki eserin etkileri kıraat alanında geniş çapta hissedilmiştir. Bu nedenle, her iki eser hakkında ciddi bir literatür oluşmuştur ve bu çalışmada da zikri geçen literatürden yararlanılmıştır. Ancak, mevcut literatürde bazı önemli soruların ya hiç ele alınmadığı ya da yalnızca yüzeysel bir şekilde tartışıldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, aşağıdaki sorulara cevaplar arayarak alandaki eksikliklerin giderilmesi hedeflenmiştir. İlgili sorular şunlardır: *Ḥirzu'l-emānî et-Teyisîr*'in salt manzum hâli olarak mı algılanmalıdır? Şâṭıbi'nin *Ḥirzu'l-emānî*'de *et-Teyisîr*'e eklemeler yapması ve bu eserdeki bazı vecihleri seçmesinin uygulamadaki etkileri nelerdir? *Ḥirzu'l-emānî* üzerine kaleme alınan *tahrîrât* eserlerinin temel farklılıkları nelerdir? *Ḳırâ'ât-i seb'â* tedrisatında neden *Ḥirzu'l-emānî* tercih edilmiştir? *Ḥirzu'l-emānî*, Osmanlı'nın son dönemlerinde neden müfredatta yer almamıştır? Bu durum, günümüz kıraat tedrisatına nasıl yansımıştır? Bu bağlamda birinci bölümde, didaktik şiirin ortaya çıkış serüvenine ve manzum eserlerin ezberlenmesinin temel avantajlarına değinilmiş ve kıraat ilmi tedrisatında öne çıkan nazımlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu nazımlar ele alınırken İmam Şâṭıbi'nin kaleme aldığı eserler de detaylı bir şekilde değerlendirilmiş; onun eserlerinin kıraat ilmine katkısı ve kendinden sonraki literatüre etkisi incelenmiştir. İkinci bölümde Şâṭıbi'nin hayatı ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, ancak eserlerine

kısaca değinilmiştir. Üçüncü bölümde kitabın ana konusu olan *Hırzu'l-emân*'nin metodolojik analizi yapılmış, dördüncü bölümde ise eserin içeriği incelenmiştir. Bu bölümde, Şâtibi'nin *Hırzu'l-emânî*'yi telif ederken temel kaynak olarak kabul ettiği *et-Teysir fi'l-kırâ'âtî's-seb'a*'ya yaptığı eklemelere de yer yer değinilmiş ve bu eklemelerin pratiğe yansımaları irdelenmiştir. Beşinci bölümde ise *Hırzu'l-emânî* üzerine yazılan mensur ve manzum *tahrîrât* çalışmalarına yer verilmiştir. Bu bölümde, ayrıca *tahrîrât* çalışması kaleme alan âlimlerin *Hırzu'l-emânî*'den aktarılan iki örnek bağlamında kullandıkları yöntemler tespit edilmiştir. Türkiye'de *tahrîrât* hakkında akademik anlamda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olması sebebiyle, bu başlık altında yer alan değerlendirmelerin konuyla ilgili daha sonraki çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmiştir. Son bölümde ise *Hırzu'l-emânî*'nin *kırâ'ât-i seb'a* tedrisatında yazılmış diğer eserlere göre ön planda olmasının temel sebepleri incelenmiş ve günümüz Türkiye'sindeki durumu ele alınmıştır. Ayrıca ifade etmek gerekir ki esas itibariyle üç bölümden oluşan tezin, kitap çalışmamızda altı bölüm olarak tasarlanmasının arkasında okuyucunun meseleleri parça parça ele alması fikri yatmaktadır.

Kitapta, Arapça eser ve yazar isimleri ile kıraat terimlerinin tamamında transkripsiyon kullanılmıştır. Ayrıca, transkripsiyon ile yazılan kıraat terimleri ve eserler italik olarak gösterilmiştir. Dipnotlar ve kaynakça, "İsnad Atıf Sistemi"nin 2. versiyonuna dayanarak hazırlanmıştır. Okuyucuların *Hırzu'l-emânî*'den aktarılan beyitlere kolayca ulaşabilmesi için, sayfa numarasının yanında beyit numarası da verilmiştir. Bu düzenlemelerin temel amacı, metindeki kaynaklara daha kolay erişim sağlamak ve okuyucunun içerikle daha etkili bir şekilde etkileşimde bulunmasını sağlamaktır.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ¹

Arapça Harfler İçin:

ء	’	ض	Ḍ ḍ
ب	B b	ط	Ṭ ṭ
ت	T t	ظ	Ẓ ẓ
ث	Ṣ ṣ	ع	‘
ج	C c	غ	Ġ ġ
ح	Ḥ ḥ	ف	F f
خ	Ḫ ḫ	ق	Ḳ ḳ
د	D d	ك	K k
ذ	Ẓ ẓ	ل	L l
ر	R r	م	M m
ز	Z z	ن	N n
س	S s	و	V v
ش	Ş ş	ه	H h
ص	Ş ş	ي	Y y

Uzatmalı Harfler İçin:

آ Ā ā

ي Ī ī

و Ū ū

¹ Kitap boyunca “İsnad Atf Sistemi”nin 2. versiyonundan aldığımız bu transkripsiyon alfabesi esas alınacaktır.

KISALTMALAR

b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Drl.	: Derleyen
dip.	: Dipnot
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
haz.	: Hazırlayan
İfav	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İsam	: İslam Araştırmaları Merkezi
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
r.a	: Radıyallahu anh
ss.	: Sayfa aralığı
Sas.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Söy.	: Söyleşi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
v.diğ.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları
y.y.	: Yayın yeri yok